

Eastern Europe Studies Centre
Est. 2006

2022 m. II ketv.

ES IR EUROPOS ŠALIŲ ĮVYKIŲ IR PROCESŲ APŽVALGA

LINA STRUPINSKIENĖ

Balkanų šalių saugumo ir užsienio politikos pokyčiai dėl karo Ukrainoje

SANTRAUKA

Apžvalgoje analizuojami Vakarų Balkanų saugumo ir užsienio politikos pokyčiai dėl karo Ukrainoje, aptariant, kaip pasikeitė regiono šalių santykiai su Rusija, ES ir NATO.

- **Serbijos pozicija prieštaringa** – viena vertus, ji oficialiai deklaruoja norą tapti ES nare, pasmerkė Rusijos agresiją, prisijungė prie JT GA rezoliucijų, tačiau ir toliau atsisako palaikyti ES siūlomas sankcijas. Pagrindinės priežastys – stiprūs kultūriniai, ekonominiai ir politiniai ryšiai su Rusija, didelė energetinė priklausomybė. Visgi tokia balansavimo tarp Rytų ir Vakarų strategija nėra tvirti. Serbijai teks apsispręsti, nes tai kenkia jos Europos integracijos perspektyvai.

DR. LINA STRUPINSKIENĖ

2008 m. baigė bakalauro studijas VU TSPMI, 2009 m. Utrechto universitete įgijo konfliktų studijų ir žmogaus teisių magistro laipsnį. Nuo 2010 m. stažavosi Tarptautiniame baudžiamajame tribunole buvusiai Jugoslavijai, dirbo generalinio prokuroro kabinete su Bosnijos Serbų Respublikos prezidento Radovano Karadžičiaus byla. 2015 m. VU TSPMI apgynė disertaciją „Tarptautinio baudžiamąjo tribunolo buvusiai Jugoslavijai įtaka susitaikymui Bosnijoje ir Hercegovinoje“. Šiuo metu L. Strupinskiene yra VU TSPMI direktoriaus pavaduotoja studijoms, dėsto kursus, susijusius su karinių konfliktų analize, pereinamojo laikotarpio teisingumu ir susitaikymu. Dr. L. Strupinskiene taip pat priklauso Europos kovos su mišriomis grėsmėmis kompetencijos centro Vakarų Balkanų ekspertų grupei (*Hybrid CoE*, Helsinkis).

- **Bosnija ir Hercegovina taip pat pasidalijusi** – Federacijoje matomas aiškus Ukrainos palaikymas, norima pagreitinoti narystės ES ir NATO, pritariama ES sankcijoms, o Serbų Respublikos teritorijoje, atvirkščiai, palaikoma Rusijos pozicija. Kadangi visiems svarbesniems užsienio politikos sprendimams reikia politinio konsensuso, Bosnija ir Hercegovina yra įstrigusi ir negali priimti reikiamų sprendimų.
- **Juodkalnija yra NATO narė ir ES šalis kandidatė. Jos užsienio politika visiškai suderinta su ES politika.** Juodkalnija pasmerkė Rusijos agresiją ir palaiko sankcijas, tačiau karas Ukrainoje sutapo su vidaus institucine krize, kuri paralyžiavo Nacionalinės saugumo tarybos veiklą ir sutrukdė laiku priimti reikiamus sprendimus. Įtampa ir nesutarimai iš esmės kyla dėl užsienio politikos krypties ir tapatybės klausimų.
- **Šiaurės Makedonija, Albanija ir Kosovas savo užsienio politiką visiškai suderino su ES politika.** Šalys greitai pasmerkė Rusijos agresiją prieš Ukrainą, palaiko sankcijas, uždraudė Rusijos finansuojamas propagandines žiniasklaidos platformas, uždarė savo oro erdvę, o jų pilietinė visuomenė aktyviai rinkosi į protestus.

Šiuo sudėtingu laikotarpiu Vakarų Balkanams kaip niekad svarbi patikima ES narystės perspektyva, skaidrus, aiškus ir pasiekimų vertinimu grįstas integracijos procesas. Tai aktualu ne tik tradiciškai Rusijos proteguojamose šalyse, bet ir tose valstybėse, kuriose visuomenės nuomonė ir politinis kursas provakarietiškas. Užsitęsę ir politizuoti procesai ilgainiui išvargina ir skatina ieškoti alternatyvų, mobilizuoja euroskeptiškąją opoziciją.

Įvadas

Vasario 24 d. prasidėjusi Rusijos karinė agresija prieš Ukrainą iš esmės pakoregavo visos Europos saugumo architektūrą ir labai aiškiai parodė autoritarizmo keliamą grėsmę demokratijai, įstatymų viršenybei ir tvariai taikai. Kita vertus, karas dar kartą parodė spartesnės euroatlantinės integracijos svarbą. Būtent dėl užsitęsusių Vakarų Balkanų šalių ES integracijos procesų vietos politikai jau kurį laiką vis aktyviau bendradarbiavo su Rusija ir Kinija. Beje, regione tam palanki ir visuomenės nuomonė, nes vyruoja nusivylimas Vakarais ir netikėjimas, kad Vakarų Balkanų valstybės galop taps ES narėmis. Politikams, kurie didžiąja dalimi patys atsakingi už tokią visuomenės poziciją, tai paranku, nes leidžia ignoruoti sudėtingas demokratines reformas arba vilkinti jų įgyvendinimą.

Rusijos įtaka regione buvo ir tebėra išnaudojama sabotuojant euroatlantinę integraciją, aštrinant teritorinius ginčus, remiant separatistinius politikus, kenkiant demokratinių institucijų kon-

solidacijai, skleidžiant propagandą. Skirtingose Vakarų Balkanų šalyse ši įtaka nevienoda. Kai kurios valstybės, pavyzdžiui, Bosnija ir Hercegovina (BiH), Kosovas, dažniausiai vertinamos kaip proteguojamos Vakarų, o kai kurios, pavyzdžiui, Serbija, kur maždaug du trečdaliai gyventojų palankiai vertina Rusijos Federaciją ir jos prezidentą Vladimirą Putiną, tradiciškai proteguojamos Rusijos. Todėl nenuostabu, kad vos prasidėjus karui Ukrainoje Kroatija, Albanija, Šiaurės Makedonija, Juodkalnija (visos yra NATO narės) ir Kosovas sureagavo greitai. Jos oficialiai pasmerkė agresiją ir prisijungė prie ES sankcijų Rusijai. Serbija ir serbiškoji BiH dalis, priešingai, delsė išsakyti poziciją dėl karo, atsiskakė jungtis prie sankcijų ir išliko vienintelėmis regiono valstybėmis, kurios nepateko į garsųjį „nedraugiškų Rusijai“ valstybių sąrašą.

Ši apžvalga skirta Vakarų Balkanų šalių saugumo ir užsienio politikos pokyčiams dėl karo Ukrainoje aptarti (nuo 2022 m. vasario 24 d. iki

2022 m. birželio 1 d.), analizuojant, kaip karas paveikė skirtingų valstybių santykius su Rusija, ES ir NATO. Joje remiamasi atviros prieigos šaltiniais: pranešimais žiniasklaidoje, nevyriausybinių ir tarptautinių organizacijų ataskaitomis, akademiniais straipsniais ir analitinėmis studijomis. Susitelkiama į situacijos Serbijoje, Bosnijoje ir Hercegovinoje, Juodkalnijoje – šalyse, kuriose dar iki karo Rusijos įtaka buvo jaučiama labiausiai, analizę. Kitos Vakarų Balkanų valstybės aptariamoms trumpiau, informaciją koncentruotai pateikiant lentelėje.

Serbija

Tradicškai Serbija yra laikoma Rusijos sąjungininke dėl stiprių kultūrinių ryšių, aktyviai veikiančios stačiatikių bažnyčios, ekonominių santykių (ypač energetikos srityje) ir jai palankios Rusijos pozicijos tarptautinėje arenoje svarstant Kosovo nepriklausomybės klausimą. Nuo pat 2000 m. Serbijoje vykusios demokratinės revoliucijos jos užsienio politiką būtų galima pavadinti balansuojančia tarp Rytų ir Vakarų. Viena vertus, Serbija siekia ES integracijos, kita vertus, gilina ryšius su Rusija ir Kinija. Iš dalies todėl Serbijos reakcija į karą Ukrainoje buvo gan prieštaringa. Vos prasidėjus Rusijos agresijai, aukščiausi šalies vadovai vengė reikšti nuomonę šiuo klausimu, kalbėjo dviprasmiškai, aiškiai nepasmerkdami Rusijos¹. Serbijoje ypač populiarus ir režimo rupu laikoma bulvarinė spauda aktyviai skleidė Kremliaus naratyvą². Kai Europa ėmė uždaryti savo oro erdvę Rusijos lėktuvams, Serbija padidino skrydžių skaičių³, o kai buvo pradėta tartis dėl galimų sankcijų, aiškiai joms prieštaravo⁴. Be to, Belgrade net kelis kartus tūkstančiai serbų išėjo į gatves demonstruodami palaikymą Putino režimui⁵. Pasak Serbijos prezidento Aleksandro Vučičiaus, net 85 proc. serbų remtų Rusiją ir jos prezidentą Putiną, nesvarbu, kas nutiktų⁶.

Šiuo metu Serbijos pozicija šiek tiek priartėjo prie Vakarų politikos. 2022 m. kovo 2 d. vykusiame Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos (JT GA) balsavime dėl rezoliucijos, smerkiančios Rusijos agresiją Ukrainoje, Serbija balsavo už⁷. Ji taip pat prisijungė prie kitos JT GA rezoliucijos, suspenduojančios Rusijos dalyvavimą

JT Žmogaus teisių taryboje⁸. Be to, visai neseniai Serbija prisidėjo prie sankcijų buvusiam Ukrainos prezidentui Viktorui Janukovičiui⁹ ir ES sankcijų Baltarusijai¹⁰. Įdomu tai, kad balandžio pabaigoje pirmą sykį nuo Rusijos atvirai nusiuko režimui lojali bulvarinė spauda. Reaguojant į prezidento V. Putino kalbas apie apsišaukėlišką Donecko ir Luhansko respublikų teisę į apsisprendimą ir palyginimą su Kosovu, serbų spaudoje pasirodė kritiški straipsniai: „Putinas dūrė Serbijai į nugarą: Kosovą išmainė į Donbasą“ („Srpski telegraf“), „Mes mokėsime už pasaulinį karą: Putinas meta Kosovo kortą“ („Informer“), „Prištinoje, Zagrebe ir Sarajeve po Putino kalbų – šventė“ („Alo“), „Nuogas interesas: Putinas proteguoja Rusijos interesus neatsižvelgdamas į Serbijos poziciją dėl Kosovo“ („Kurir“)¹¹ ir pan. Gegužės viduryje pastebėtas pokytis ir paties prezidento Vučičiaus viešojoje komunikacijoje. Jis ėmė aktyviau kalbėti apie prekybą su ES ir ES investicijų svorį Serbijoje, o tai – gan netikėta, nes paprastai ES investicijos ir gaunama parama būdavo viešai nuvertinamos arba prilyginamos gerokai mažesnei apimtimi investuojančioms ar prekiaujančioms Rusijai ir Kinijai¹².

Apibendrinant pažymėtina, kad Serbija vis dar siunčia prieštaringas žinutes: viena vertus, smerkia agresiją prieš Ukrainą ir pripažįsta jos teritorinį vientisumą, jungiasi prie JT GA rezoliucijų, kita vertus, prieštarauja sankcijoms, argumentuodama savo nacionaliniais interesais, ypač ekonominiais¹³. Tokį pozicijos dviprasmiškumą veikiausiai lėmė ir aktyvi rinkimų kampanija. Balandžio pradžioje Serbijoje vyko parlamento ir prezidento rinkimai. Prezidentas Vučičius bandė balansuoti, suvokdamas prorusiškas visuomenės nuotaikas, stiprius kultūrinius ir ekonominius ryšius su Rusija, priklausomybę nuo dujų importo ir Serbijai svarbią Rusijos paramą dėl Kosovo klausimo. Karas Ukrainoje prisidėjo prie Vučičiaus pergalės rinkimuose, nes leido jam pasirodyti kaip išmintingam politikui, teikiančiam prioritetą stabilumui, taikai ir nacionaliniams interesams, be to, leido nukreipti dėmesį nuo vidaus problemų (pvz., ekologijos klausimų, protestų šalies viduje). Po užtikrintos pergalės rinkimuose prezidento retorika po truputį švelnėja ir galbūt ilginiui labiau derės su ES nuostatomis.

Santykiai su ES:

- Serbija yra ES šalis kandidatė. Nors derybos oficialiai prasidėjo dar 2014 m., progresas lėtas. Keliose pastarosiose Europos Komisijos metinėse ataskaitose Serbija pagrįstai kritikuojama dėl gilinamų ryšių su Rusija ir Kinija, vis prastėjančios demokratijos kokybės, žiniasklaidos ir žodžio laisvės ribojimų, įsisenėjusios korupcijos, stringančių derybų su Kosovu ir vis menkstančios politinės valios įgyvendinti narystei reikalingas reformas.
- Dviprasmiška Serbijos pozicija dėl karo Ukrainoje ir atsisakymas jungtis prie ES sankcijų susilaukė aukščiausių ES pareigūnų ir pavienių ES valstybių narių vadovų kritikos. Vis dėlto kritika nebuvo griežta, nekalbėta apie jokiais nuobaudas, veikiausiai tikintis, kad po rinkimų Serbija palaipsniui priderins savo užsienio politiką prie ES. Prezidentas Vučičius argumentuoja, kad Serbija vis dar nėra atvėrusi 31 derybų skyriaus, todėl kol kas iš jos gali būti reikalaujama tik palaipsniui judėti bendros užsienio politikos link.
- Visuomenės nuomonė apie prezidento Vučičiaus poziciją (balansavimo, neutralumo) palanki. Pavyzdžiui, naujausia „Amerikos balso“ apklausa rodo, jog daugiau kaip 60 proc. respondentų dėl karo Ukrainoje kaltina NATO ir tik 3,5 proc. mano, kad kalta Rusija. Naujausios IPSA apklausos duomenimis, mažėja ir serbų palaikymas narystei ES: tik 35 proc. respondentų narystei pritaria, o net 44 proc. nepitaria. Atsižvelgiant į ribojamą žiniasklaidos žodžio laisvę ir lojalumą režimui, galima spėti, kad tokia nuomonė suformuota neatsitiktinai, nes ji suteikia papildomų argumentų Vučičiui ir toliau nepasiduoti „Vakarų spaudimui“.
- Balansavimo tarp Rytų ir Vakarų politika nėra tvari, Serbijai teks apsispręsti, nes tai ima kenkti jos narystės ES perspektyvai. Ypač svarbus šiuo aspektu ir ES spaudimo didinimas – jei Serbija jausis nebaudžiama, tai proeuropietiška retorika ir liks tik retorika. Vis dėlto spaudimas turi būti derinamas su tam tikromis garantijomis dėl narystės ir pagalba diversifikuojant energijos išteklius, siekiant mažinti priklausomybę nuo Rusijos.

Santykiai su NATO:

- Serbija nėra NATO narė ir nesiekia ja tapti. Ji dalyvauja NATO programoje „Partnerystė taikos labui“ (angl. *Partnership for Peace*) ir Individualios partnerystės programoje (aukščiausias galimas bendradarbiavimo lygis).
- Kelerius pastaruosius metus Serbija sparčiai ginkluojasi, nuosekliai didindama biudžeto dalį, skirtą gynybai ir išlaidas ginkluotei. Aukščiausi šalies pareigūnai tai laiko prioritetu dėl prastėjančios saugumo situacijos Rytų Europoje, augančios įtampos tarp Vakarų ir Rusijos. Kol Vakarai vertins Rusiją kaip grėsmę, Serbijai naudinga Vakarų bloką ir Rusiją priešinti ir išnaudoti tai įvairių formatų derybose.
- Nors oficialiai Serbija siekia narystės ES, tačiau ginkluotę daugiausia perka iš Rusijos arba Kinijos (įskaitant tankus T-72, naikintuvus „Mig-29“, sraigtasparnius „Mi-35“ ir dronus¹⁴). Pavyzdžiui, šių metų kovą Serbiją pasiekė kol kas didžiausia Europoje ginklų siunta iš Kinijos. Nepaisydama įspėjimų iš partnerių Vakaruose, Serbija iš Kinijos įsigijo modernių žemė–oras raketų sistemų HQ-22. Kinijai tai – puiki proga patekti į Europos rinką, o Belgradui – galimybė modernizuoti pasenusias sistemas, vykdyti balansavimo tarp dviejų polių užsienio politiką ir stiprinti visuomenės paramą režimui.
- Pagrindinė problema – skaidrumo trūkumas, ypač ginkluotės įsigijimo ir viešųjų pirkimų srityje¹⁵. Nauji įstatymų pakeitimai leidžia vyriausybei tam tikras su nacionaliniu saugumu susijusių duomenų kategorijas laikyti konfidencialiomis. Pavyzdžiui, nuo 2016 m. Serbijos visuomenei neprieinami duomenys apie gynybos sistemoje dirbančius asmenis ar asmenis, kurie palieka tarnybą nusivylę sąlygomis. O dabartinis Serbijos viešųjų pirkimų įstatymas leidžia Gynybos ministerijai neteikti ataskaitų apie ginkluotės įsigijimus arba nurodyti tik bendrą išlaidų sumą, nedetalizuojant, kas ir kaip įsigyta.

Bosnija ir Hercegovina

Bosnijoje ir Hercegovinoje Rusijos įtaka buvo jaučiama gerokai anksčiau nei nuo karo Ukrainoje pradžios. Rusija tradiciškai laikoma Serbų Respublikos (*Republika Srpska* – RS) interesų proteguotoja ir aktyviai remia separatistinę politiką Miloradą Dodiką, vieną iš trijų BiH Prezidiumo narių. Šiuo metu Bosnija ir Hercegovina išgyvena politinę krizę, prasidėjusią pernai vasarą, kai ilgametę kadenciją baigiantis vyriausiasis įgaliotinis Valentinas Inzko išleido įstatymą, draudžiantį BiH neigti genocidą. Tai sukėlė didelį Bosnijos serbų atstovų ir jų lyderio Milorado Dodiko nepasitenkinimą. Pastarasis griežtai kritikavo vyriausiąjį įgaliotinį ir jo vaidmenį Bosnijoje, paskelbė apie planus dėl RS atsiskyrimo ir pradėjo bendrų šalies institucijų boikotą. Vėliau RS netgi ėmėsi veiksmų kurti alternatyvias institucijas, atsisakė mokėti savo dalį į bendrą šalies biudžetą ir pan.

Rusija yra viena iš pagrindinių M. Dodiko rėmėjų. Kai JT ST buvo balsuojama dėl EUFOR misijos mandato pratęsimo, Rusija sėkmingai veto bet kokį vyriausiojo įgaliotinio paminėjimą, siekdama sumažinti jo daromą įtaką, o ilgainiui ir apskritai eliminuoti tokias pareigas. Rusijos ambasadorius BiH taip pat dalyvavo nekonstituciniame Serbų Respublikos dienos minėjime sausio 9 d. Savo ruožtu Miloradas Dodikas palaiko Rusiją kare su Ukraina, o kai jo kolegos bošniakų ir kroatų atstovai pritarė pagreitintam šalies stojimui į NATO, Dodiko partijos narė Dušana Majkic pagrasino Bosnijai Rusijos karine intervencija. Panašus grasinimas nuskambėjo ir iš Rusijos ambasadoriaus Sarajeve lūpų¹⁶. Dodikas, bendradarbiaudamas su Rusija, nesėkmingai bandė uždrausti BiH ambasadoriui prie JT balsuoti už JT GA rezoliuciją, smerkiančią Rusijos agresiją prieš Ukrainą.

Šalis yra pasidalijusi. Du iš trijų BiH Prezidiumo narių – Željko Komšičius (kroatų atstovas) ir Šefikas Džaferovičius (bošniakų atstovas) – smerkia invaziją ir palaiko sankcijas, tačiau jų nepalaiko Bosnijos serbų atstovai. Deja, norint priimti bet kokį svarbų užsienio politikos sprendimą reikia visų trijų Prezidiumo narių konsensuso, todėl BiH taip ir neprisidėjo prie ES sankcijų Rusijai įvedimo, nors ir balsavo už JT

GA rezoliuciją smerkiančią agresiją. Visuomenė taip pat pasidalijusi. Federacijoje jaučiamas didelis palaikymas Ukrainai, tačiau RS (Bania Lukoje, Bratunace, Trebinėje) organizuota mažų Putino palaikymo akcijų. Bent iš dalies jas organizavo su Rusija siejamos grupuotės, pvz., motociklininkų gauja „Naktiniai vilkai“ (*Noćni vukovi*), futbolo aistruolių klubai.

Galiausiai svarbu atkreipti dėmesį į prastėjančią BiH visuomenės psichologinę būklę. Jau kurį laiką Bosnija gyvena konflikto atsinaujinimo nuotaikomis. Kai Dodikas ėmė atvirai kalbėti apie galimą RS atsiskyrimą, RS teritorijoje gyvenantys ne serbų kilmės piliečiai pradėjo jausti nerimą, įtampą, atsinaujino senos traumos, sustiprėjo potrauminio streso sutrikimo simptomai. Tokia tendencija jau buvo pastebima pandemijos laikotarpiu, o dabar visuomenė tapo dar pažeidžiamesnė. Prie to prisidėjo ir bankų veiklos trukdžiai (eilės prie bankomatų), kai kurių maisto produktų trūkumas, spartus degalų kainų kilimas. Tai gali turėti nenumatomų pasekmių, pavyzdžiui, sumažinti pasitikėjimą politikais ir institucijomis, kuris jau ir dabar labai menkas.

Santykiai su ES:

- BiH yra potenciali ES kandidatė, norą prisijungti prie ES išreiškusi dar 2003 m. Oficialios kandidatės statusas jai vis dar nesuteiktas. Prasidėjus karui Ukrainoje BiH kreipėsi dėl pagreitinto ES šalies kandidatės ES statuso suteikimo, nepaisant menko pasiruošimo progreso.
- Europos Parlamentas pasmerkė Milorado Dodiko veiksmus aktyviai siekiant RS atsiskyrimo nuo BiH, pareikalavo sankcijų įvedimo.
- Rusijos interesas BiH akivaizdus: ji nori aktyviai dalyvauti visuose sprendimuose dėl šalies ateities – nuo vyriausiojo įgaliotinio biuro uždarymo, konstitucinių reformų, Rinkimų įstatymo pakeitimų iki euroatlantinės integracijos projektų. Karo baigtis turės tiesioginį poveikį Putino ambicijoms Vakarų Balkanuose. Jei Rusija pralaimės ar bus pasirašytas jai nepalankus taikos susitarimas, jos įtaka mažės, kaip ir mažės jos svertai kovoje prieš Vakarus. ES svarbu išnaudoti šią galimybę.

Santykiai su NATO:

- BiH nėra NATO narė ar kandidatė, tam trukdo jau minėti nesutarimai tarp bošniakų, serbų ir kroatų politikų. Prezidiumo narys Željko Komšičius prasidėjus karui savo iniciatyva kreipėsi į NATO dėl pagreitintos BiH narystės.
- NATO generalinis sekretorius pripažino, jog dėl karo Ukrainoje potencialus pavojus kyla ir BiH, nes saugumo situacija gali greitai pablogėti. Būtent todėl vasario pabaigoje buvo padidintos EUFOR pajėgos, papildomai atsiųsti penki šimtai karių¹⁷. BiH yra apsupta NATO narių, o tai labai riboja Rusijos galimybes siųsti Dodikui karinę paramą.

Juodkalnija

Po to, kai Juodkalnija 2006 m. atgavo nepriklausomybę nuo Serbijos, jos užsienio politika yra provakarietiška. 2012 m. ji pradėjo derybas dėl narystės ES, o 2017 m. tapo NATO nare. Juodkalnija taip pat palaiko gerus santykius su JAV ir Jungtine Karalyste. Prasidėjus karui Ukrainoje, Juodkalnija priderino užsienio politiką prie ES pozicijų, uždarė savo oro erdvę lėktuvams iš Rusijos, iš šalies išsiuntė Rusijos diplomatus, uždraudė finansines operacijas su Rusijos centriniu banku, prisijungė prie ES sankcijų. Šiuo metu Juodkalnija yra įtraukta į „nedraugiškų Rusijai“ valstybių sąrašą.

Nepaisant provakarietiškos užsienio politikos, istoriškai Juodkalnija palaiko glaudžius kultūrinius ir religinius ryšius su Rusija. Be to, čia gyvena didelė prorusiška etninių serbų mažuma (apie 30 proc.). Rusija yra didžiausia užsienio investuoja Juodkalnijoje, ypač nekilnojamo turto, turizmo, metalurgijos sektoriuose (investicijos iš Rusijos 2021 m. sudarė 18,3 proc. visų tiesioginių užsienio investicijų, net apie trečdalį viso BVP). Jos piliečiai sudaro didžiąją dalį visų į šalį atvykstančių turistų. Po pandemijos atsigaušančiai ekonomikai Rusija, kaip partnerė, ypač svarbi. Taip pat svarbu paminėti, kad nuo 2019 m. dideles sumas (> 450 tūkst. EUR) investuojantys užsienio šalių piliečiai turi galimybę gauti Juodkalnijos pilietybę. Per kelerius pastaruosius metus apie 65 proc. tokių „auksinių pasų“ buvo suteikti būtent Rusijos Federacijos

piliečiams¹⁸. Ši schema smarkiai kritikuojama ES institucijų, argumentuojama, jog tai labai patogus pinigų plovimo būdas.

Juodkalnijos vyriausybė kovo 1 d. pritarė sankcijoms, bet vis dar nėra numačiusi konkrečių veiksmų, kaip jos bus įgyvendinamos. Tam sutrukdė šalyje prasidėjusi politinė-institucinė krizė. 2020 m. rugpjūtį Juodkalnijoje vyko parlamento rinkimai, šaliai net trisdešimt metų vadovavusi prezidento Milo Djukanovičiaus atstovaujama Demokratinė socialistų partija (DPS) juos nedideliu skirtumu pralaimėjo. Buvo suformuota nauja vaivorykštės koalicija (nuo konservatyvių proserbiškų iki prorusiškų partijų ir liberalių provakarietiškų žaliųjų), kurią suvienijo tikslas nutraukti ilgametį prezidento Djukanovičiaus viešpatavimą, įsigalėjusias korupcijos ir autokratijos praktikas. Vis dėlto naujoji vyriausybė išsilaike neilgai – 2022 m. vasarį buvo inicijuotas nepasitikėjimo balsavimas. Jį inicijavo prorusiška Demokratinio fronto partija, nusivylusi stringančia institucine reforma ir sprendimu nušalinti teisingumo ministrą už Srebrenicos genocido menkinimą. Institucinė krizė truko iki balandžio pabaigos, kol pagaliau pavyko suformuoti naują mažumos vyriausybę, šaliai vadovausiančią iki kitų metų pavasarį planuojamų sušaukti pirmalaikių rinkimų. Vyriausybę parėmė ir prezidento Djukanovičiaus DPS. Naujuoju premjeru tapo Dritanas Abazovičius iš Jungtinės reformų akcijos (mažųjų koalicijos partnerių, provakarietiškų žaliųjų). Įtampa ir nesutarimai Juodkalnijoje iš esmės kyla dėl užsienio politikos krypties ir tapatybės klausimų. Jai ypač svarbi realistiška ES integracijos perspektyva ir aktyvus bendradarbiavimas, nes dėl nebaigtų spresti serbų mažumos problemų, įtakingos stačiatikių bažnyčios ir vienu kitiems prieštaraujančių partijų užsienio politikos prioritetų Juodkalnija yra tapusi palankia terpe išorės įtakai sklisti.

Santykiai su ES:

- Juodkalnija yra ES šalis kandidatė. Norą prisijungti ji pareiškė 2008 m., o derybas pradėjo 2012 m. Progresas kol kas lėtas. Pasak Juodkalnijos derybų delegacijos vadovės Zorkos Kordič, derybinius įsipareigojimus šalis ga-

lėtų įgyvendinti jau 2025 m., tačiau Europos Komisijos vertinimai nėra tokie optimistiniai. Svarbiausi prioritetai – įstatymų viršenybė, institucijų nepriklausomybė, teismų reforma, kova su korupcija ir organizuotu nusikalstamumu, žiniasklaidos laisvė.

- Prasidėjus karui Juodkalnija priderino savo užsienio politiką prie ES, boikotavo Rusijos finansuojamas žiniasklaidos priemonės, uždarė savo oro erdvę, pritarė jungimuisi prie ES sankcijų. Karo Ukrainoje kontekste Europos Komisija ypač kritikavo jau minėtą „auksinių pasų“ schemą. Naujoji Juodkalnijos vyriausybė pažadėjo ją uždrausti iki metų pabaigos¹⁹.

Santykiai su NATO:

- Juodkalnija yra NATO narė nuo 2017 m. Bendradarbiavimas su partneriais sklandus, tačiau karas Ukrainoje sutapo su šalyje vykstančia institucine krize, kuri paralyžiavo Nacionalinės saugumo tarybos veiklą ir sutrukdė laiku priimti reikiamus sprendimus. Pavyzdžiui, Juodkalnija negalėjo svarstyti savo karių dalyvavimo NATO misijose klausimo.
- Proserbiška ir prorusiška Demokratinio fronto partija yra už neutralią laikyseną karo Ukrainoje atžvilgiu, gerų santykių su Rusija palaikymą. Pernai gegužę dėl labai panašių priežasčių ji taip pat vetavo karių siuntimą į KFOR misiją Kosove.
- Juodkalnija šiuo metu teikia karinę paramą Ukrainai nemirtinomis priemonėmis (šalmi, liemenės ir pan.).

Albanija, Šiaurės Makedonija ir Kosovas

Albanija ir Šiaurės Makedonija yra NATO narės, turi kandidačių į ES nares statusą. Jų užsienio politika visiškai suderinta su ES politika, aktyviai bendradarbiaujama su NATO partnerėmis. Nors Kosovas dar nėra nei ES, nei NATO narys, jo pozicija taip pat visiškai suderinta. Visos trys šalys iš karto pasmerkė Rusijos agresiją Ukrainoje, uždraudė Rusijos finansuojamas propagandinės žiniasklaidos platformas, pilietinė visuomenė aktyviai rinkosi į protestus. Albanija ir Šiaurės Makedonija tiekia Ukrainai karinę pagalbą, o Kosovas – humanitarinę.

Būtų neteisinga manyti, jog įtampos šiose šalyse nėra. Ji akivaizdesnė iš kelių etninių grupių susidedančiose bendruomenėse. Apskritai, ypač Albanijoje ir Šiaurės Makedonijoje, jaučiamas nusivylimas ES kaip partnere, kritikuojamas delsimas, vengimas pradėti derybas dėl narystės. Ypač skaudžiai buvo sureaguota, kai prašymą dėl pagreitinto kandidatės statuso suteikimo pateikė Ukraina. Šiaurės Makedonija yra seniausia ES kandidatė (nuo 2005 m.), tačiau prie narystės vis dar nėra priartėjusi, derybos taip ir neprasidėjusios, šiuo metu jas blokuoja Bulgarija. Nenuostabu, kad visuomenėse jaučiamas nuovargis ir nepasitenkinimas. Todėl norint neprarasti šių šalių kaip partnerių būtina aktyviai spręsti tuos klausimus ir kuo greičiau pradėti derėtis.

Išvados

Vakarų Balkanų regionas yra tapęs Vakarų ir Rytų interesų susidūrimo zona. Karo baigtis, kad ir kokia ji būtų, neišvengiamai paveiks saugumo situaciją regione ir šalių euroatlantinės integracijos perspektyvas. Viena vertus, Rusijos įtaka gali sumažėti dėl tikėtinos NATO plėtros (Kosovas, BiH) ir dėl sumenkusių galimybių teikti neprižiūrimą karinę paramą Serbijai ar į Bosnijos ir Hercegovinos Serbų Respublikai. Be to, karas Ukrainoje pakoregavo ES prioritetus. Trys naujos valstybės – Ukraina, Sakartvelas ir Moldova – pateikė prašymus dėl pagreitinto kandidačių statuso suteikimo. Tikėtina, jog Čekijos pirmininkavimo laikotarpiu (nuo liepos 1 d.) ES plėtros klausimas vėl taps prioritetas. Tai puiki galimybė Vakarų Balkanams, nes atsirado signalų, kad apie plėtrą bus galvojama kūrybiškiau ir pagaliau atsirado aiškesnė politinė valia spartinti plėtrą. Svarbu, kad derybų procesas netaptų politizuotas, išliktų pagrįstas realia pažanga ir Kopenhagos kriterijų atitikimu. Kita vertus, jei karas baigtųsi Ukrainos nenaudai, tai galėtų padrąsinti Serbiją ar Serbų Respubliką ir neigiamai paveiktų saugumo situaciją regione. Nuo to labiausiai nukentėtų Kosovas ir Bosnija ir Hercegovina. Šiuo sudėtingu laikotarpiu kaip niekad svarbi patikima ES narystės perspektyva, skaidrus, aiškus ir pasiekimų vertinimu grįstas integracijos procesas. Tai aktualu ne tik

tradiciškai Rusijos proteguojamose šalyse, bet ir tose valstybėse, kuriose visuomenės nuomonė ir politinis kursas provakarietiškas. Užsitęsę ir politizuoti procesai ilgainiui išvargina ir skatina ieškoti alternatyvų, mobilizuoja euroskeptišką opoziciją.

PRIEDAS. Balkanų šalių pozicijų palyginimas

	Rusija	ES	NATO ²⁰
Serbija	Visuomenė ir politikai pasidaliję, tradiciškai prorusiški, oficialiai pasmerkė agresiją, palaikė JT GA rezoliuciją, skyrė humanitarinę pagalbą, tačiau prie sankcijų neprisijungia, vyksta Rusijos palaikymo akcijos.	ES kandidatė, derybos prasidėjusios; pasmerkė agresiją, tačiau neprisijungė prie ES sankcijų.	Nėra NATO narė, sparčiai ginkluojasi (daugiausia rusiška ir kiniška technika), karinės paramos Ukrainai neteikia.
Bosnija ir Hercegovina	Visuomenė ir politikai pasidaliję, Federacija provakarietiška, Serbų Respublika – prorusiška, vyko Rusijos palaikymo akcijos; palaikė JT GA rezoliuciją, humanitarinės pagalbos Ukrainai neteikia.	Potenciali ES kandidatė, prašo pagreitinto kandidatės statuso suteikimo, prie ES sankcijų neprisijungė (vetuoja RS).	Nėra NATO narė, sutarimo viduje nėra; padidintos EUFOR pajėgos, karinės paramos Ukrainai neteikia.
Juodkalnija	Oficialiai smerkia agresiją, parėmė JT GA rezoliuciją, visuomenės ir politikų nuomonė daugiau provakarietiška, tačiau buvo ir Rusijos palaikymo akcijų, dalis politikų agituoja už neutralumą; teikia Ukrainai valstybinę humanitarinę pagalbą.	ES kandidatė, derybos prasidėjusios; pasmerkė agresiją, pritarė ES sankcijoms, bet kol kas nenumatė įgyvendinimo priemonių.	NATO narė, veikia kartu su partneriais, teikia karinę paramą Ukrainai (nemirtinomis priemonėmis).
Albanija	Oficialiai smerkia agresiją, parėmė JT GA rezoliuciją, visuomenės ir politikų nuomonė provakarietiška, valstybinės humanitarinės pagalbos Ukrainai neteikia.	ES šalis kandidatė, derybos neprasidėjusios; pasmerkė agresiją, prisijungė prie ES sankcijų.	NATO narė, veikia kartu su partneriais, teikia karinę paramą Ukrainai (ir mirtinomis priemonėmis).
Šiaurės Makedonija	Oficialiai smerkia agresiją, parėmė JT GA rezoliuciją, visuomenės ir politikų nuomonė provakarietiška, valstybinės humanitarinės pagalbos Ukrainai neteikia.	ES šalis kandidatė, derybos neprasidėjusios; pasmerkė agresiją, prisijungė prie ES sankcijų.	NATO narė, veikia kartu su partneriais, teikia karinę paramą Ukrainai.
Kosovas	Oficialiai smerkia agresiją, visuomenės ir politikų nuomonė provakarietiška, teikia Ukrainai valstybinę humanitarinę pagalbą.	Potenciali ES kandidatė, prašo pagreitinto kandidatės statuso suteikimo, pateikė prašymą tapti Europos Tarybos nare, visiškai suderino užsienio politiką su ES, prisijungė prie sankcijų.	Nėra NATO narė, tačiau kreipėsi dėl pagreitinotų narystės procedūros, paprašė įsteigti nuolatinę NATO bazę, nori prisijungti prie programos „Partnerystė taikos labui“. Karinės paramos Ukrainai neteikia.

Šaltiniai

- ¹ BiEPAG, Western Balkans: Reactions and Implications of the Russian Aggression of Ukraine, 2022-03-11, <https://biepag.eu/blog/western-balkans-reactions-and-implications-of-the-russian-aggression-of-ukraine/> [žiūrėta 2022-05-24].
- ² European Western Balkans, "Ukraine attacked Russia": How Serbian pro-government tabloids reported on yesterday's events, 2022-02-22, <https://europeanwesternbalkans.com/2022/02/22/ukraine-attacked-russia-how-serbian-pro-government-tabloids-reported-on-yesterdays-events/> [žiūrėta 2022-05-24]; Milica Stojanovic, Serbian Pro-Regime Media Praise Russia 'Overrunning' Ukraine, Balkan Insight, 2022-02-25, <https://balkaninsight.com/2022/02/25/serbian-pro-regime-media-praise-russia-overrunning-ukraine/> [žiūrėta 2022-05-24].
- ³ [Milica Stojanovic](#), Air Serbia Increases Flights to Moscow as EU Bars Russian Planes, Balkan Insight, 2022-03-02, <https://balkaninsight.com/2022/03/02/air-serbia-increases-flights-to-moscow-as-eu-bars-russian-planes/> [žiūrėta 2022-05-24]
- ⁴ Marton Dunai, Serbia's president Aleksandar Vucic rejects sanctions on Russia, Financial Times, 2022-04-21, <https://www.ft.com/content/0041d1a9-7fbd-4ea3-8176-e8b7d99e4a92> [žiūrėta 2022-05-24]
- ⁵ Reuters, Pro-Russia Serbs protest in Belgrade to support Russia and against NATO, 2022-04-16, <https://www.reuters.com/world/europe/pro-russia-serbs-protest-belgrade-support-russia-against-nato-2022-04-16/> [žiūrėta 2022-05-24]; BBC, War in Ukraine: Thousands of pro-Russia Serbs march in Belgrade, 2022-03-05, <https://www.bbc.com/news/av/world-europe-60630351> [žiūrėta 2022-05-24].
- ⁶ International Security Institute, Serbia will not be Putin's accomplice – A difficult decision that is easy to make, 2022-03-29, <https://isi-see.org/2022/03/29/serbia-will-not-be-putins-accomplice-a-difficult-decision-that-is-easy-to-make/> [žiūrėta 2022-05-24].
- ⁷ European Western Balkans, All Western Balkan countries vote in favour of the UN Resolution on aggression against Ukraine, 2022-03-02, <https://europeanwesternbalkans.com/2022/03/02/all-western-balkan-countries-vote-in-favour-of-the-un-resolution-on-aggression-against-ukraine/> [žiūrėta 2022-05-24].
- ⁸ Aljazeera, UN suspends Russia from human rights body: How your country voted, 2022-04-08, <https://www.aljazeera.com/news/2022/4/8/russia-suspended-from-un-human-rights-body-how-countries-voted> [žiūrėta 2022-05-24].
- ⁹ European Western Balkans, Serbia aligns with EU sanctions over Ukraine for the first time, 2022-03-15, <https://europeanwesternbalkans.com/2022/03/15/serbia-aligns-with-eu-sanctions-over-ukraine-for-first-time/> [žiūrėta 2022-05-24].
- ¹⁰ European Western Balkans, Serbia has aligned with EU sanctions on Belarus over the war in Ukraine, 2022-05-20, <https://europeanwesternbalkans.com/2022/05/20/serbia-has-aligned-with-eu-sanctions-on-belarus-over-the-war-in-ukraine/> [žiūrėta 2022-05-24].
- ¹¹ Vecernji.hr, Srpski mediji poludjeli zbog Putinova poteza, optuzili ga za izdaju. Čeka se Vučićeva izjava, 2022-04-28, <https://www.vecernji.hr/vijesti/srpski-mediji-poludjeli-zbog-putinova-poteza-optuzili-ga-za-izdaju-vucic-najavio-izvanredno-obracanje-1582262> [žiūrėta 2022-05-24].
- ¹² Bogdan Milivojević, Mixed messages from Belgrade: Is the EU narrative shifting?, European Western Balkans, 2022-05-18, <https://europeanwesternbalkans.com/2022/05/18/mixed-messages-from-belgrade-is-the-eu-narrative-shifting/?fbclid=IwAR0NNHq8ZCMMScT0nXdPAVOQS4I91SzVD-6BaZVaHzjy-WH-5b3kCaEEAeoE> [žiūrėta 2022-05-24].
- ¹³ [Milica Stojanovic](#), Serbia President Hails 'Incredible' Gas Deal With Russia, Balkan Insight, 2021-11-25, <https://balkaninsight.com/2021/11/25/serbia-president-hails-incredible-gas-deal-with-russia/?msclkid=27d4d561d-04c11ecbb7b44c9318f5667> [žiūrėta 2022-05-24].
- ¹⁴ Dusan Stojanovic, Associated Press, Serbia shows off newly acquired Chinese missiles amid concerns in Balkans over arms buildup, PBS News Hour, 2022-04-30, <https://www.pbs.org/newshour/world/serbia-shows-off-newly-acquired-chinese-missiles-amid-concerns-in-balkans-over-arms-buildup> [žiūrėta 2022-05-24].

- ¹⁵ Vuk Vuksanovic, Marija Ignjatijevic, What's behind the arms buildup in the Balkans, 2021-12-28, Texas National Security Review, <https://warontherocks.com/2021/12/whats-behind-the-arms-buildup-in-the-balkans/> [žiūrėta 2022-05-24].
- ¹⁶ ANSA.it, US condemns Russian 'threat' to Bosnia over NATO bid, 2022-03-18, [US condemns Russian 'threat' to Bosnia over NATO bid - Politics - Nuova Europa - ANSA.it](https://www.ansa.it/stampato/2022/03/18/usa-condanna-russa-alla-bosnia-per-offerta-nato) [žiūrėta 2022-05-25].
- ¹⁷ European Western Balkans, EUFOR to deploy additional 500 personnel to BiH, 2022-02-24, <https://european-westernbalkans.com/2022/02/24/eufor-to-deploy-additional-500-personnel-to-bih/> [žiūrėta 2022-05-25].
- ¹⁸ France 24, 'Everything is stopped': Montenegro faces Ukraine war fallout, 2022-03-27, <https://www.france24.com/en/live-news/20220327-everything-is-stopped-montenegro-faces-ukraine-war-fallout> [žiūrėta 2022-05-25].
- ¹⁹ [Samir Kajosevic](https://www.balkaninsight.com/en/news/montenegro-promises-eu-to-terminate-golden-passport-scheme), Montenegro Promises EU to Terminate 'Golden Passport' Scheme, Balkan Insight, 2022-05-20, <https://balkaninsight.com/2022/05/20/montenegro-promises-eu-to-terminate-golden-passport-scheme/?fbclid=IwAR2y-alCE1ZGexn46lCF5TucvM6G2cAHtAuwQVcEOsji4uJte0uTjDimOk> [žiūrėta 2022-05-25].
- ²⁰ Informacija apie Ukrainai teikiamą karinę ir humanitarinę pagalbą paimta iš: Emma Nix, Akshat Dhankher, Nancy Messieh, Ukraine Aid Tracker: Mapping the West's support to counter Russia's invasion, Atlantic Council, 2022-05-13, <https://www.atlanticcouncil.org/commentary/trackers-and-data-visualizations/ukraine-aid-tracker-mapping-the-wests-support-to-counter-russias-invasion/> [žiūrėta 2022-05-24].